

UDC 94(477)

INSTITUTIONALIZATION OF PUBLIC ASSOCIATIONS OF NATIONAL MINORITIES OF UKRAINE IN THE 1920s (On the example of the Kiev Armenian labor colony)

S. Azizyan

I. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, NAS of Ukraine
8, General Almazova Str., Kyiv, 01011, Ukraine
aziziansamvel@gmail.com

The article deals with the history of Kyiv Armenian labor colony in 1924–1925 and is based on the analysis of unexplored archival documents. The author notes that despite the economic difficulties and the high level of unemployment, the Armenian labor colony remained the most numerous and organized by the public association in comparison to other organizations of the eastern national minorities of the Ukrainian SSR of that time, successfully conducted cultural, educational and economic activities, had a well-established structure separate rooms, equipped with furniture and inventory.

The main issues addressed are the organizational structure and the main activities of the colony, including in the field of economy, achievements in the field of preservation of national culture and education, difficulties encountered by its leadership. The author also pays great attention to the relationship between the colony and the Soviet government agencies that sought to spread their ideology among the eastern national minorities and eventually decided to unite all the eastern colonies of Kyiv into a single multinational public organization, the House of Oriental Peoples. It is concluded that Kyiv Armenian labor colony coped with the task of uniting local Armenians and preserving their national and cultural identity. With the help of the structural units of the colony, such as schools, courses of the native language, creative circles, the Armenians of Kyiv were able to preserve their native language, culture and traditions. Together, the members of the organization successfully solved economic problems, worked with unemployment among Armenians, created their own cooperatives, providing compatriots with jobs, assisted them in finding employment in state-owned enterprises, and sent them to study at higher and technical educational institutions. Such historical experience can be useful in solving similar problems facing today.

Keywords: Armenians, House of Oriental Peoples, Kyiv, Kyiv Armenian labor colony, national minorities, public associations

С. Л. Азізян

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ В 1920-х рр. (на прикладі Київської вірменської трудової колонії)

В незалежній Україні склалися сприятливі умови для відродження і розвитку численних національно-культурних організацій. Цьому сприяє створений у країні нормативно-правовий режим, що відображено в Конституції України та низці чинних законодавчих актів як-от: Декларація прав національностей, Закон про національні

© 2018 S. Azizyan; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

меншини, Рамкова конвенція Ради Європи про права національних меншин, Закон про мову тощо. Проте і сьогодні залишається багато нерозв'язаних проблем у питаннях становлення і розвитку етнонаціональних груп, їхньої суспільно-політичної інтеграції в українське суспільство [Етнонаціональні процеси... 2001, 4]. У зв'язку з цим стає актуальним вивчення досвіду роботи вірменської національно-культурної організації, створеної в Києві у 20-ті рр. ХХ ст.

У цьому дослідженні ставиться за мету хоча б частково вивчити структуру і проаналізувати діяльність вірменської громадської організації, оцінити її роль у збереженні національної ідентичності київських вірмен у важкі роки "соціалістичного будівництва" і посилення ідеологічного тиску.

У процесі роботи над дослідженням автору вдалося виявити низку архівних документів, які досі не залучалися істориками при дослідженні минулого вірменських колоній у Києві.

За переписом 1920 року, у Києві проживало 356 вірмен [Державний архів Київської області (ДАКО), ф. Р-111, оп. 1, спр. 41, арк. 5], але вже в 1925 році їхня чисельність зросла до 2000 осіб [Пролетарська правда 1925]. Вірменське населення міста приросло в основному за рахунок припливу мігрантів і біженців із Кавказу і Західної Вірменії. Варто зазначити, що в перші роки радянської влади в Києві ще працювало представництво Республіки Вірменія, діяло велике Хоторджурське вірменське земляцтво, велику громадську активність виявляли члени відділення вірменської революційної партії "Дашнакцутюн", що перебували на нелегальному становищі [Галузевий державний архів СБ України, ф. 6, спр. 74447фп, арк. 17]. Водночас розпочала свою роботу вірменська громадська організація "Київська вірменська трудова колонія" (далі – КВТК). Можна припустити, що організація була створена на основі Вірменського земляцтва, яке існувало в Києві до революції. В архівах не виявлені установчі або реєстраційні документи цієї організації. Однак у Державному архіві Київської області збереглися протоколи останніх засідань правління КВТК і листування за 1924–1925 рр. Дослідження цих документів дає змогу скласти досить повне уявлення про структуру та діяльність організації, показати труднощі, з якими стикалося її керівництво, розкрити непрості взаємини національної громадської організації з органами місцевої влади в роки соціалістичного будівництва.

Керівним органом КВТК був виконком, що складався з голови, п'яти членів і двох кандидатів у члени [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 591, арк. 11]. При виконкомі КВТК була адміністрація, представлена бухгалтером, скарбником і секретарем. Також до штату входили шкільні вчителі, вихователі дитячого садка і технічні працівники, які обслуговують приміщення. Керівництво виконкому та очільники структурних підрозділів (гуртків) працювали на громадських засадах, але їм компенсувалися організаційні, відрядні та поточні витрати. Бюджет організації формувався за рахунок членських внесків. При цьому була розроблена диференційована сітка зі сплати членських внесків. З бюджету організації щомісяця виплачувалася зарплата штатним одиницям, оплачувалися культурні заходи, надавалася допомога студентам і нужденним землякам, окремо збиралися суми на допомогу сім'ям загиблих і репресованих співвітчизників, що живуть у Вірменії.

Організація розташовувалася в самому центрі Києва і займала кілька приміщень у будівлі № 5 по вул. 25 Жовтня (нині вул. Інститутська) [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 591, арк. 11]. Там же розташовувалися вірменська школа, гуртки, бібліотека, гуртожиток. Загальні збори і великі заходи проводилися в залі клубу Союз "Нарпит" [Пролетарская правда 1924]. Організація вела роботу за двома основними напрямками: збереження національної культури та господарська взаємодопомога. Потрібно зазначити, що на початку 20-х рр. ХХ ст. в країні, що пережила громадянську війну та інтервенцію, вибухнула затяжна економічна криза, а в Києві панували розруха і безробіття. У цей період вірмени, як і інші національні меншини, були

найбільш вразливою частиною суспільства. Опинившись у скрутному становищі, київські вірмени об'єднувалися навколо національної громадської організації КВТК. За соціальним складом КВТК була дуже різномірною. Серед колоністів-працівників переважали кустарі й артільники, вони ж були основним джерелом бюджетних надходжень організації. Інтелігенція, студентство, представники партійних та громадських організацій були нечисленні. Значне число колоністів становили безробітні, при цьому безробіття серед жінок, які становили понад третину від загального числа київських вірмен, практично було суцільним [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 41, арк. 5]. Багато колоністів були неграмотні, а в КВТК вони могли навчатися грамоти рідною мовою. Важливо також зазначити, що в ті часи практично неможливо було влаштуватися на роботу або вступити до вищого навчального закладу без рекомендації партійної чи громадської організації. Водночас за рекомендацією громадської організації “нацмени” могли отримати роботу на держпідприємстві та скористатися пільгами, наданими державою при вступі до ВНЗ [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 556, арк. 80]. Ці обставини мали вирішальне значення для вступу до КВТК безробітних, які прагнули отримати роботу, і молоді, яка бажала продовжити освіту у вищих і технічних навчальних закладах. Мабуть, виходячи з гуманних і патріотичних міркувань, виконком КВТК брав до лав організації всіх співвітчизників, не звертаючи уваги на їхнє соціальне становище і політичні переконання. Східні національні меншини мали свої специфічні особливості, створювали замкнуті національні земляцтва, об'єднувалися в національні кустарні об'єднання, не виявляли активності щодо участі у громадському і партійному житті, у побуті дотримувалися патріархальних поглядів. Ця обставина розходила з лінією більшовицької партії, яка прагнула поширити свою ідеологію серед усіх верств населення, включаючи східні національні меншини. Керівництво Київського губернського виконавчого комітету (далі – ГВК або губвиконком), у віданні якого перебували організації національних меншин, настійно вимагало від східних національних меншин активної участі в суспільно-політичному житті радянського суспільства, вивчення основ комуністичної ідеології.

У 1924 р. ГВК відповідно до рішень XII з'їзду ЦК РКП(б) і VII конференції КП(б)У про коренізацію посилив роботу з національними меншинами, почавши з реорганізації кустарних об'єднань, у яких переважали представники східних національних меншин. У секретному листі президії ГВК, направленому в Наркомат внутрішніх справ, повідомляється: «У м. Києві в поточний момент існують чотири кустарні об'єднання (два кредитно-ощадних товариства, Губспілка кустарів-одинаків і “Трудмас”). Така організація не дає можливості досконало вести політичну роботу серед них. Крім того, у цих об'єднаннях присутні кар'єристи та спекулянтські елементи. Виходячи з міркувань реорганізації всіх кустарних об'єднань в одне ціле, під пильним контролем державних органів (Губвідділ праці), Президія Губвиконкому вважає найбільш доцільним розпустити організації кустарів “Київська спілка кустарів” і Товариство взаємодопомоги серед кустарів під назвою “Трудмас”» [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 561, арк. 1].

Для впровадження в життя лінії партії щодо національних меншин Президія Всеукраїнського центрального виконавчого комітету (далі – ВЦВК) створила в 1924 р. Центральну комісію у справах нацменшин. У всі губернії було надіслано секретний циркуляр, у якому пропонувалося провести низку заходів, які “повинні правити стимулом для наближення трудящих національних меншин до Радянської влади і залученню їх до справи Радянського будівництва та проведення класової політики. Зі свого боку місцеві Радянські органи повинні вжити всіх заходів для правильного розв'язання національного питання щодо національних меншин, детально перевірити, наскільки правильно запроваджуються в життя принципи національної політики в окремих районах, вирівнюючи в кожному окремому випадку неправильно взяті лінії” [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 561, арк. 7].

Ґрунтуючись на цьому, при ГВК була створена Рада національних меншин (Раднацмен), яка курирувала роботу з київськими організаціями національних меншин і вже з перших днів вирішила взяти їх під суворий контроль. Восени 1924 р. розгорнулася активна робота з об'єднання всіх східних нацменшин у єдину організацію Будинок народів Сходу (далі – БНС). Постановою Раднацмену було ухвалено рішення: “Зв'язатися з вірменами та іншими східними групами нацменшин. Доручити тов. Рабичеву розробити план роботи між східними нацгрупами в Києві і досліджувати питання про створення Будинку східних народів для проведення між ними культурно-просвітницької роботи” [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 590, арк. 4]. При цьому передбачалося, що керівники вже наявних національних організацій (колоній) добровільно передадуть свої повноваження загальному керівництву і відмовляться від юридичного статусу своєї організації, ставши структурним підрозділом БНС.

Примітно, що в плані робіт Раднацмену на жовтень – листопад 1924 р. окремим пунктом значилося: “Обстежити діяльність вірменської громади в Києві” [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 561, арк. 2]. Настільки пильний інтерес із боку вищого радянського органу був викликаний небажанням керівництва виконкому КВТК “добровільно” вступати в БНС. Незважаючи на економічні труднощі та високий рівень безробіття, вірменська трудова колонія залишалася найчисленнішою і найорганізованішою з усіх східних національних меншин, мала добре налагоджену структуру, успішно вела культурно-освітню та господарську діяльність, мала власні окремі приміщення, укомплектовані меблями та інвентарем. Природно, що керівництво виконкому КВТК не бажало обмежувати свої права і передавати повноваження керівництву новоствореної багатонаціональної організації, яка навіть не мала власного приміщення, а деякі національні групи перебували ще в процесі раннього формування. Рядові члени КВТК теж не були налаштовані до об'єднання, бачили в цій багатонаціональній організації потенційну загрозу своїм національним, духовно-культурним цінностям.

Зіткнувшись із небажанням виконкому КВТК і рядових членів вступати до БНС, керівництво ГВК вдалось до крайніх заходів і вирішило змінити неслухняне керівництво вірменської трудової колонії. 2 грудня 1924 року відбулося таємне засідання “вірмен-партійців” під головуванням заступника голови Раднацмену ГВК тов. Рабичева, на якому були присутні всього чотири члени КВТК [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 561, арк. 2]. Вони піддали критиці роботу виконкому КВТК: “Так звана Вірменська трудова колонія об'єднує фактично і нетрудовий елемент, який має великий вплив на управління справами колонії. Культпросвітницька робота в колонії поставлена дуже погано. Фінансові справи колонії перебувають у стані незвітності та безконтрольності, вважати за необхідне звернутися до відповідних органів з нижченаведеними пропозиціями: I. Колонію розпустити. II. Створити Оргбюро у складі п'яти членів і двох кандидатів. На Оргбюро покладається: 1) Прийняти справи Вірм.трудова колонії, 2) Протокольнo перевізувати їх, 3) Провести ретельну перереєстрацію членів колонії, 4) Зареєструвати новий статут, 5) Скликати загальні збори перереєстрованих членів колонії та обрати новий комітет, 6) Керувати справами комітету до виборів нового комітету” [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 627, арк. 2].

Головою новоствореного оргбюро КВТК став комуніст Казарян, а представником у Раднацмені – комуніст Бояджіян. Ознайомившись із підсумками цього секретного засідання, можна констатувати, що замість виконкому існував за статутом, який був створений абсолютно новий орган управління КВТК у вигляді оргбюро, до складу якого увійшли комуністи і робітнича молодь. При цьому в протоколі було зазначено, що чинний голова виконкому КВТК Мірзоянц на засіданні був відсутній. Сьогодні, вивчаючи протоколи засідання оргбюро, можна оскаржити вольове, не закріплене в статуті організації рішення про створення нового органу управління організації – оргбюро КВТК, так само як і сумнівне питання про легітимність

новообраного керівного складу. Однак присутність на засіданні представника губвиконкому мала вирішальне значення: таким нестатутним способом на початку грудня 1924 р. держава спробувала взяти під свій контроль діяльність КВТК. Але, навіть незважаючи на свавільний тиск представника ГВК на членів нового оргбюро, щодо основного питання засідання – “Про Будинок народів Сходу”, – рішення ухвалено не було, тож обмежилися лише ухильним записом: “Відповіді до наступного засідання”.

Незабаром виконком КВТК отримав від Раднацмену ДВК таке повідомлення: “Постановою Губмекосо (Губернская межведомственная комиссия по делам обществ и союзов. – С. А.) від 2 грудня 1924 року Вірменська трудова колонія вважається розпущеною, ліквідація справ колонії доручається Раднацмену ГВК. На підставі цієї постанови Раднацмен ГВК пропонує вам здати всі справи та інвентар колишньої колонії ліквідаційній комісії в складі т.т. Войткевича і Казаряна – представників Раднацмену ДВК – і т. Гаврилова – представника Губмекосо. Зазначена комісія зберігає свої повноваження до організації колонії на підставі нового статуту” [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 627, арк. 5]. 19 грудня 1924 року на адресу редакції газети “Пролетарская правда” було відправлено лист такого змісту: “Додаючи при цьому оголошення ліквідаційної комісії, Губнацмен просить Вас помістити в завтрашньому номері газети” [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 627, арк. 6]. 20 грудня 1924 року в газеті “Пролетарская правда” була опублікована велика стаття про організацію урочистого заходу, присвяченого 4-й річниці існування Радянської Соціалістичної Республіки Вірменія. На заході були присутні члени КВТК, представники від грузинської та ассирійської колоній. З урочистою промовою на заході виступив відомий партійний діяч КП(б)У тов. Суханов. Слідом за ним виступили комуністи від національних організацій: “Тов. Дадіані вітає збори від київської грузинської трудової колонії, потім із привітанням виступають тов. Бітішмун від ассирійської колонії і тов. Кочарян – від робітників ленінського призову”. Характерно, що засідання відвідав не представник ГВК, а представник ГК КП(б)У, далі вітання від вірмен читає не колишній голова виконкому КВТК і навіть не новообраний голова Оргбюро КВТК, а представник партійного руху “ленінський призов” [Пролетарская правда 1924]. Урочистий захід набуває явного відтінку партійних зборів. Перше засідання новообраного оргбюро КВТК відбулося 22 грудня 1924 р. На засіданні були присутні всього троє з п'яти членів, і не було жодного кандидата в члени оргбюро. Розглянуто та ухвалено рішення з організаційних питань: “1. Обрати тов. Казаряна Головою Оргбюро, Бояджіяна – заст. Голови Оргбюро, Тер-Мінасянца А. Б. – відповідальним секретарем Оргбюро. 2. Призначити до вищевказаного складу Оргбюро скарбником і бухгалтером тов. Тер-Григоряна і Головою Культкомісії тов. Согомоняна. 3. Провести остаточну реєстрацію вірмен м. Києва, для чого запропонувати тов. Бояджіяну протягом двох тижнів закінчити її, результати повідомити на наступному засіданні. На підставі заповнених реєстраційних карток видавати членські книжки кожному члену Вірменської Трудколонії. Запропонувати Голові Культкомісії організувати культурно-просвітницький гурток. 4. Вироблення статуту доручити тов. Казаряну, Бояджіяну, Согомоняну, Тер-Мінасянцу і Тер-Григоряну. Після чого подати в Нацмен при Губвиконкомі на затвердження” [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 591, арк. 4].

Як видно з документа, питання вступу вірменської колонії в БНС на засіданні не розглядалося, проте в той же день голова оргбюро КВТК Казарян отримав від Раднацмену ГВК посвідчення такого змісту: “Мандат від 22.12.1924 р. наданий тов. Казаряну в тому, що він є представником від вірмен у Раднацмені при ГВК і йому доручається провести організаційну роботу зі створення Вірменської Секції, яку організовує Будинок Народів Сходу в м. Києві. Прохання всім Професійним і Партійним органам надати тов. Казаряну допомогу у виконанні покладених на нього

робіт”. Документ вельми дивний, адже Казарян вказаний у мандаті як “представник вірмен”, але не як голова оргбюро КВТК. Як впливає зі змісту цього документа ГВК, можна зробити очевидний висновок, що питання ліквідації КВТК вважалося вже справою давно вирішеною, а голова КВТК її більше не представляє. Йому доручалося створити окремих підрозділ – “Вірменська Секція” – у складі нової багатонаціональної громадської організації БНС. Фактично це питання Раднацмен вирішував в обхід правління і загальних зборів КВТК, у всякому разі, без публічних слухань і письмових рішень.

Можна було б поставити крапку і на цьому завершити дослідження, однак ця історія мала продовження.

Незабаром, 28 грудня 1924 року, відбулося нове засідання оргбюро КВТК, на якому були присутні двоє з п’яти членів і жодного кандидата в члени правління, що є грубим порушенням регламенту в частині легітимності ухвалених рішень. Попри це, присутні розпочинають розгляд питань порядку денного та ухвалюють відповідні рішення. З розглянутих питань інтерес викликає постанова щодо доповіді голови оргбюро Казаряна про прийом справ від колишнього виконкому, у якій оргбюро знімало з себе будь-яку відповідальність за дії колишнього виконкому і передавало справи для “остаточного розслідування у відповідну інстанцію”. Фактично колишньому керівництву КВТК висунули серйозні звинувачення в недостачі майна і передали справу слідчим органам. Також інтерес викликає постанова щодо заяви Согомояна про організацію Комітету допомоги Вірменії, з якої з’ясовується, що КВТК мала у своїй структурі окрему комісію, що займалася збором коштів для допомоги співвітчизникам, а її члени виїжджали до Вірменії і звітували про поїздки. На цьому ж засіданні було ухвалено рішення про зміну порядку сплати членських внесків, згідно з яким членські книжки тепер видавалися тільки трудящим вірменам. Тим самим оргбюро позбавляло членства в організації безробітних вірмен, які становили майже половину від чисельності колонії, і майже всіх жінок колонії. Мабуть, таке жорстке рішення викликало велике невдоволення серед колоністів, оскільки на наступних засіданнях ухвалено суттєві зміни щодо раніше затверджених рішень.

А незабаром стався й конфлікт із судовими виконавцями, які намагалися виселити вірменську школу із займаного нею приміщення. Це змусило оргбюро КВТК екстрено звернутися до Раднацмену за допомогою. Ось як описана ця надзвичайна подія в поданій доповідній: «Цим Оргбюро Вірменської Трудової Колонії повідомляє, що 10.01 ц. р. судовим виконавцем при ГУБсуді т. Поповим було розкрито приміщення школи Вірменської Трудової Колонії і були викинуті всі парти школи без присутності нашого представника і кербуда. Оргбюро Вірменської Трудової Колонії вважає зазначений акт незаконним і просить Раднацмен розібрати цю справу і надалі клопотати про припинення вселення, а також призупинити вселення у кв. № 2 і № 3 гуртожитку спілки “Нарпит”. Заст. голови С. Согомоян, секретар (підпис нерозбірливий)» [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 591, арк. 1]. Не чекаючи такого повороту подій і, мабуть, побоюючись широкого розголосу, заст. гол. Раднацмену ГВК Рабичев у той же день забрав справу КВТК з Губмекосо, викликавши своїми діями невдоволення останньої [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 591, арк. 2]. Послаблення принципової позиції і вияв гнучкості щодо своїх членів простежуються і в роботі оргбюро КВТК. Так, на критичну заяву тов. Бояджіяна про те, що “серед пекарів перебувають на службі вірмени-робітники – не члени Профспілки”, ухвалюється компромісне рішення: “Звернутися в СНМ при губвиконкомі про порушення клопотання перед ГубПрофспілки про зарахування в члени Профспілки робітників-вірмен”. Також затверджується важливе рішення про розширення складу комісій із “залученням активних працівників до роботи в Оргбюро, з правом дорадчого голосу”. До складу активу залучається молодь. Кроком до примирення та

порозуміння між членами колонії можна вважати і присутність на засіданні оргбюро колишнього голови виконкому КВТК Мірзоянца [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 591, арк. 8]. На цьому ж засіданні ухвалюється позитивне рішення щодо старих боргів: “Беручи до уваги те, що колишній Виконком КВТК по 2-ге грудня 1924 р. не здійснив розрахунки з боржниками остаточно, – тому борги, що значаться за ними, приймаються на себе і повинні бути вжиті заходи до їхнього погашення”.

На наступному засіданні, що відбулося 1 лютого 1924 р., було заслухано доповідь виконавчого секретаря Тер-Мінасянца “про видачу колоністам посвідчень, членських книжок, вступні внески і щомісячний внесок”. Доповідач наголосив на необхідності встановити категорії та новий порядок видачі для кожного одержувача залежно від його заробітної плати. У цьому документі знову з’явився пункт “безробітні”. Тим самим оргбюро офіційно визнало безробітних дійсними членами трудової колонії, перекресливши своє попереднє рішення. На наступному засіданні правління ухвалюється рішення про розширення складу оргбюро за рахунок членів правління культкомісії і студосередку (з правом дорадчого голосу) [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 591, арк. 9]. З фінансових звітів дізнаємося, що керівництво КВТК виділяло гроші на передплату газет і журналів, проведення дитячих ранків, підтримку студентів. Примітно, що всі ці позитивні зміни в позиції керівництва КВТК відбуваються в період тимчасової відсутності голови оргбюро Казаряна, відправленого в Москву на нараду.

Незабаром після повернення Казаряна, 15 березня 1925 року, на засіданні правління було заслухано звіт про роботу оргбюро (довідач Согомонян) і запропоновано провести його реорганізацію з метою залучення до роботи робітників і кустарів. Вирішено було вважати роботу оргбюро задовільною і реорганізувати його, довівши чисельність до п’яти осіб. До складу нового оргбюро увійшли: “Голова: П. В. Казарян (робітник, член партії). Члени: А. Бояджіян (роб., член парт.), С. К. Согомонян (студент, чл. парт.), А. Реханян (роб., безпарт.), О. Камалян (кустар, безроб.)” [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 591, арк. 11]. Як бачимо, більшість членів реорганізованого оргбюро становили члени компартії і робітники. Такий склад правління цілком влаштовував керівництво ГВК: воно ставало керованим і могло утверджувати директивні рішення, які виходять від вищих інстанцій. У березні 1925 року відбулося розширене засідання оргбюро КВТК, на якому було ухвалено низку важливих практичних рішень. Для боротьби зі зростанням безробіття серед членів колонії була створена спеціальна комісія і заслухано доповідь Казаряна “Про організацію хлібопекарських кооперативів серед вірмен булочних робітників” [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 591, арк. 12]. Зміни відбулися і в культурно-освітній роботі КВТК. Було утверджено рішення про обрання редколегії з видання вірменоросійської стінгазети, якій доручили скласти статистичні дані членів колонії у вигляді діаграми. Студент Согомонян став відповідальним редактором першої вірменської стінгазети КВТК. Не забули і про партійно-виховну роботу: при оргбюро було організовано осередок МОДР (Міжнародна організація допомоги борцям революції), а при Вірменській трудшколі – піонерський загін. Організацію осередку доручили студенту Тер-Абрамянцу, а організацію першого вірменського піонерського загону – “комсомолці-піонерці” Ліратурян [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 591, арк. 13].

Останні збори громадської організації КВТК, на яких були присутні понад 100 осіб, відбулися 29 березня 1925 р. Головним на порядку денному стояло питання про об’єднання всіх колоній у Будинок народів Сходу, щодо якого було затверджено таке рішення: “Нарада одногосно вітає об’єднання всіх колоній у Будинок народів Сходу – як центр Культурно-просвітницької роботи серед членів колонії”. Цим рішенням загальні збори констатували ліквідацію національної громадської організації КВТК та її структурне входження до міжнаціональної організації БНС.

Другим на порядку денному стояло питання про організацію кооперативних товариств. За підсумками доповіді Казаряна було підтримано рішення про створення кооперативу безробітних вірмен-пекарів при БНС і рішення про створення жіночої організації при КВТК [ДАКО, ф. Р-111, оп. 1, спр. 591, арк. 13].

Так закінчилася драматична, повна внутрішніх і зовнішніх суперечностей історія Київської вірменської трудової колонії – першої радянської громадської організації вірмен міста Києва.

За результатами цього дослідження можна зробити висновок, що громадська організація КВТК, яка була створена в перші роки радянської влади в Києві, блискуче впоралася із завданням об'єднання місцевих вірмен і збереження їхньої національно-культурної ідентичності. За допомогою структурних підрозділів КВТК, таких як школа, курси рідної мови, творчі гуртки, вірмени Києва змогли зберегти свою рідну мову, культуру і традиції. Спільними зусиллями члени організації успішно вирішували господарські завдання, боролися з безробіттям, створювали власні кооперативи, забезпечуючи співвітчизників робочими місцями, надавали допомогу в працевлаштуванні на держпідприємствах, направляли на навчання до вищих і технічних навчальних закладів.

Досвід громадської організації “Київська вірменська трудова колонія” актуальний і в наші дні: він може бути корисний при розв'язанні аналогічних проблем, що постають перед нинішніми організаціями національних меншин. Особливо потрібно наголосити на важливості подібних досліджень для збереження історичної пам'яті народу.

ЛІТЕРАТУРА

- Галузевий державний архів СБ України (ГДА СБ України). Ф. 6, спр. 74447фп.
 Державний архів Київської області (ДАКО). Ф. Р-111, оп. 1, спр. 41, 556, 561, 590, 591, 627.
 Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / За ред. В. І. Наулка. Київ, 2001.
 Пролетарская правда, 20.12.1924, № 291 (1004).
 Пролетарська правда, 25.12.1925, № 296 (1307).

REFERENCES

- Haluzevyy derzhavnyy arkhiv SB Ukrayiny (HDA SB Ukrayiny)* [Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine], Fund 6, File 74447fp.
Derzhavnyy arkhiv Kyivivs'koyi oblasti (DAKO) [The State Archives of Kyiv Region], Fund R-111, Inventory 1, Files 41, 556, 561, 590, 591, 627.
Etonatsional'ni protsesy v Ukrayini: istoriya ta suchasnist' (2001), V. I. Naulko (Ed.), Kyiv. (In Ukrainian).
Proletarskaya pravda (1924), December 20, No. 291 (1004). (In Russian).
Proletars'ka pravda (1925), December 25, No. 296 (1307). (In Ukrainian).

Інституціоналізація громадських об'єднань національних меншин України в 1920-х рр. (на прикладі Київської вірменської трудової колонії)

С. Л. Азіян

У статті розглядається історія Київської вірменської трудової колонії в 1924–1925 рр., заснована на аналізі невивчених архівних документів. Автор наголошує, що, попри економічні труднощі та високий рівень безробіття, вірменська трудова колонія залишалася найчисленнішим і найорганізованішим громадським об'єднанням порівняно з іншими тогочасними організаціями східних національних меншин УСРР, успішно вела культурно-освітню та господарську діяльність, мала добре налагоджену структуру, власні окремі приміщення, укомплектовані меблями та інвентарем. Основними розглянутими питаннями є організаційна

структура та основні напрямки діяльності колонії, зокрема в галузі господарства, досягнення в галузі збереження національної культури та освіти, труднощі, з якими стикалося її керівництво. Автор також приділяє велику увагу взаєминам між колонією і радянськими державними органами, які прагнули поширювати свою ідеологію і серед східних національних меншин і з часом прийняли рішення про об'єднання всіх східних колоній Києва в єдину багатонаціональну громадську організацію "Будинок народів Сходу". Робиться висновок, що Київська вірменська трудова колонія впоралася із завданням об'єднання місцевих вірмен і збереження їхньої національно-культурної ідентичності. За допомогою структурних підрозділів колонії, таких як школа, курси рідної мови, творчі гуртки, вірмени Києва змогли зберегти свою рідну мову, культуру і традиції. Спільними зусиллями члени організації успішно вирішували господарські завдання, боролися з безробіттям, створювали власні кооперативи, забезпечуючи співвітчизників робочими місцями, надавали їм допомогу в працевлаштуванні на держпідприємствах, направляли на навчання до вищих і технічних навчальних закладів. Такий історичний досвід може стати в пригоді при розв'язанні аналогічних проблем, що постають перед нинішніми організаціями національних меншин України.

Ключові слова: Будинок народів Сходу, вірмени, громадські організації, Київ, Київська вірменська трудова колонія, національні меншини

**Институционализация общественных объединений
национальных меньшинств Украины в 1920-х гг.
(на примере Киевской армянской трудовой колонии)**

С. Л. Азизян

В статье рассматривается история Киевской армянской трудовой колонии в 1924–1925 гг., основанная на анализе неизученных архивных документов. Автор отмечает, что, несмотря на экономические трудности и высокий уровень безработицы, армянская трудовая колония оставалась самым многочисленным и организованным общественным объединением по сравнению с другими организациями восточных национальных меньшинств УССР того времени, успешно вела культурно-образовательную и хозяйственную деятельность, имела хорошо отлаженную структуру, собственные отдельные помещения, укомплектованные мебелью и инвентарем. Основными рассматриваемыми вопросами являются организационная структура и основные направления деятельности колонии, в том числе в области хозяйства, достижения в области сохранения национальной культуры и образования, трудности, с которыми сталкивалось ее руководство. Автор также уделяет большое внимание взаимосвязи между колонией и советскими государственными органами, которые стремились распространить свою идеологию и среди восточных национальных меньшинств и со временем приняли решение об объединении всех восточных колоний Киева в единую многонациональную общественную организацию "Дом Народов Востока". Делается вывод, что Киевская армянская трудовая колония справилась с задачей объединения местных армян и сохранения их национально-культурной идентичности. С помощью структурных подразделений колонии, таких как школа, курсы родного языка, творческие кружки, армяне Киева смогли сохранить свой родной язык, культуру и традиции. Совместными усилиями члены организации успешно решали хозяйственные задачи, боролись с безработицей, создавали собственные кооперативы, обеспечивая соотечественников рабочими местами, оказывали им помощь в трудоустройстве на госпредприятиях, направляли на обучение в высшие и технические учебные заведения. Такой исторический опыт может быть полезен при решении аналогичных проблем, стоящих перед нынешними организациями национальных меньшинств Украины.

Ключевые слова: армяне, Дом народов Востока, Киев, Киевская армянская трудовая колония, национальные меньшинства, общественные организации

Стаття надійшла до редакції 25.09.2018